

3. Курченко В.Н. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ: уголовно-правовой и уголовно-процессуальные аспекты: монография. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 427 с.

4. Большой толковый словарь русского языка / гл. ред. С.А. Кузнецов. СПб.: Норинт, 2008. 1536 с.

Поступила в редакцію 23.05.2018

Marchuk V.V. Practice of prosecutorial supervision over the qualification of crimes related to the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their precursors and analogues. Despite the fact that over the past two years in the Republic of Belarus there has been a decrease in the number of convictions under Art. 328 of the Criminal Code, which provides for liability for the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their precursors and analogues, among crimes against the health of the population, this crime is the most widespread.

The practice of the prosecutor's supervision of the implementation of legislative acts in the study and consideration of criminal cases related to the illicit trafficking of psychoactive substances shows that practitioners have no unity on many issues of qualification as the most illicit trafficking of psychoactive substances and other related illicit trafficking crimes.

Keywords: *prone substances, illicit trafficking, population health, prosecutorial supervision, crime qualification.*

УДК 343.98

Мрочко Р.М.

заступник військового прокурора
Одеського регіону
Генеральної прокуратури України

Чаплинський К.О.

доктор юридичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИМУСОВОГО ОСВІДУВАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ПОТЕРПІЛОГО ТА СВІДКА

Висвітлено актуальні проблеми проведення освідування. Проаналізовано наявні у юридичній літературі точки зору щодо застосування примусових заходів під час освідування підозрюваних, свідків та потерпілих.

Ключові слова: *освідування, тактичне забезпечення, тактика, тактичні прийоми, примус.*

Постановка проблеми. Особливе місце серед усіх процесуальних дій, що спрямовані на збирання інформації зі слідів-відображень, займає освідування. Освідування є досить поширеною слідчою дією, яка дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та з'ясування обставин події, що мають значення для кримінального провадження, скласти уявлення про механізм злочину і особу злочинця, висунути слідчі версії та правильно визначити напрямки розслідування. Від своєчасності проведення освідування у багатьох випадках залежить успіх в розслідуванні кримінальних правопорушень. Анкетування працівників слідчих підрозділів свідчить, що 32 % з них вказують на необхідність удосконалення тактики освідування, 87 % – на уточнення і законодавче закріплення окремих його положень.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення освідування зробили

відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, Г.І. Грамович, С.П. Єфімичев, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Н.І. Кулагін, Є.Д. Лук'янчиков, В.І. Попов, М.В. Салтєвський, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, Ю.Г. Торбін, Ю.Д. Федоров, В.Ю. Шепітько, І.М. Якімов, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков і інші. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна і досить велика, оскільки ця слідча дія достатньо широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання застосування примусу під час проведення освідування із урахуванням сучасних умов сьогодення.

Отже, метою цієї статті є висвітлення проблемних питань застосування примусу під час проведення освідування із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освідування є особливим різновидом огляду. У ході його проведення можуть бути виявлені різноманітні сліди кримінального правопорушення, які можуть мати вирішальне значення у справі. У КПК України зазначено: у разі необхідності виявити або засвідчити наявність у підозрюваного, потерпілого чи свідка сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети слідчий (прокурор) здійснює освідування, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Фактичною підставою для проведення освідування є наявність достатніх даних вважати, що на тілі певної особи є особливі прикмети чи сліди кримінального правопорушення, виявлення яких має значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Юридичною – постанова прокурора.

Отже, на нашу думку, під освідуванням слід розуміти самостійну слідчу дію, яка проводиться на підставі постанови прокурора і полягає в огляді тіла живої людини з метою виявлення і фіксації наявності або відсутності особливих прикмет, слідів кримінального правопорушення та інших ознак й властивостей, що мають значення для кримінального провадження.

На відміну від інших видів слідчого огляду, освідування порушує право на недоторканість та особисту свободу громадян, пов'язане з можливістю розголошення інтимних обставин їх життя. Зважаючи на це, законодавець виділив освідування у самостійну слідчу дію і визначив спеціальні правила його проведення.

Загалом, до об'єктів освідування можна віднести:

– підозрюваного, на тілі якого можуть бути особливі прикмети (наприклад, татуювання, родимки, родимі плями, рубці, шрами), сліди боротьби, залишені потерпілим, поранення та інші ознаки;

– потерпілого, на тілі якого можуть бути різноманітні поранення, тілесні ушкодження і сліди злочину – крові, сперми та інших виділень людини;

– свідка, на тілі якого можуть бути сліди, які мають відношення до злочинної події.

Нині однією з найбільш гострих проблем, пов'язаних з освідуванням, є проблема допустимості застосування примусу, і в першу чергу – у формі фізичного впливу, його меж і підстав до учасників процесу, які відмовляються від його проведення. Незважаючи на актуальність цієї проблеми, рівень її розробленості не можна визнати достатнім. Одні автори припускають таку можливість [1, с. 32; 2, с. 25], другі її виключають [3, с. 184], інші визнають її як дискусійну [4, с. 160].

На нашу думку, не вирішеним є питання щодо можливості застосування заходів фізичного впливу для забезпечення освідування у вказаних учасників процесу, особливо потерпілих і свідків. Зважаючи на це, питання щодо допус-

тимості фізичного або психічного впливу з метою подолання опору свідка і потерпілого для реалізації будь-якого законного припису, вираженого в постанові про проведення відповідної слідчої дії, потребує теоретичного і законодавчого вирішення.

Так, В. Маринів вказує на можливість примусового освідчування підозрюваних, якщо на їх тілі можна виявити сліди злочину або особливі прикмети. Автор зазначає, що зібраними у справі доказами підозрюваний певною мірою викривається у скоєнні злочину і виявляє зрозумілу зацікавленість у приховуванні слідів злочину, які знаходяться на тілі. Окрім того, позбавити слідчого можливості виявляти ці сліди, захищаючи почуття сором'язливості обвинуваченого, означає зробити неможливим встановлення істини у багатьох кримінальних справах [5, с. 72].

Так, О.А. Борідько, К.В. Парасочкіна і Г.О. Пономаренко вказують, що оскільки для встановлення особливих прикмет або слідів злочину необхідно оглянути частини тіла людини, які закриті одягом, слідчий пропонує освідчуваній особі роздягнутися повністю або зняти визначені предмети одягу. У випадку відмови освідчуваної особи виконати ці дії слідчий за допомогою працівників органу дізнання проводить освідчування у примусовому порядку [6, с. 50].

Як зазначають М.М. Михеєнко, В.Т. Нор і В.П. Шибіко, освідчування підозрюваних може проводитись як у добровільному, так і в примусовому порядку. Освідчування потерпілого й свідка проводиться за їх згодою. Однак далі автори заперечують собі, вказуючи, що як виняток потерпілого можна освідчувати примусово, але лише тоді, коли підозрюваний заявляє про це клопотання, захищаючись від обвинувачень у вчиненні насильницького злочину, висунутих потерпілим. Свідок може бути підданий освідчуванню і для того, щоб пересвідчитись у тому, що він є очевидцем злочину [7, с. 254].

У процесуальній літературі містяться пропозиції щодо посилення гарантій обґрунтованості примусового освідчування потерпілих та свідків. З цією метою дослідники пропонують передбачити в законі можливість примусового освідчування з санкції прокурора [8, с. 63-64].

У свою чергу, С.М. Стахівський погоджується з науковцями, які вважають, що освідчування за рішенням органу розслідування може бути проведено і в примусовому порядку. Це стосується всіх осіб (включаючи потерпілого). Постанова слідчого про освідчування, винесена відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, є обов'язковою для виконання усіма особами, в тому числі свідками і потерпілими. До того ж завдання слідчого – встановити істину, а свідки чи потерпілі не завжди зацікавлені у цьому, тому їх відмову добровільно пройти освідчування можна розуміти як приховану протидію [9, с. 32].

Як визначає М.С. Строгович, потерпілі і свідки не можуть бути піддані освідчуванню проти їх волі, підкреслюючи, що встановлення істини у справі не повинно порушувати законні права та інтереси громадян [10, с. 126].

Натомість І.А. Антонов додає, що освідчування, яке поєднане з примусовим оголенням частин тіла потерпілого і свідка (особливо у справах про статеві злочини), є неприпустимим у будь-яких випадках [4, с. 167].

Заслуговує на увагу пропозиція окремих авторів щодо обов'язкової присутності лікаря при примусовому освідчуванні. До його завдання має входити нагляд за тим, щоб при освідчуванні не застосовувались заходи фізичного впливу, які є небезпечними для здоров'я [11, с. 86]. Присутність понятих у такому випадку має бути обов'язковою, а не на розсуд слідчого за необхідності. Все це має бути відображено в протоколі освідчування [9, с. 32].

Проведене анкетування працівників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що з 237 опитаних слідчих лише 12 запрошували понятих, інші викори-

стовують представлену законом можливість і не запрошують останніх.

Як вказує С.О. Сафронов, коли приймається рішення про освідчення за участю понятих, слід враховувати можливу сором'язливість особи, яка освідчується, внаслідок чого може виникнути конфліктна ситуація [12, с. 14].

На підставі дослідження І.А. Антонов дійшов висновків, що відмова від примусового освідчення не несе суттєвої шкоди принципу публічності кримінального процесу, і це певною мірою відповідає моральним і правовим критеріям кримінально-процесуальної діяльності [4, с. 165].

Анкетування працівників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що під впливом часу кількість осіб, які свідомо ухиляються від проведення освідчення, значно зростає, зокрема: 87 % – підозрюваних, 21 % – потерпілих, 9 % – свідків. Зважаючи на це, ми підтримуємо думку вчених, які вказують на можливість і доцільність освідчення підозрюваних, потерпілих та свідків. Це дозволить вчасно виявляти сліди кримінального правопорушення, перешкоджати знищенню речових доказів, прив'язати конкретних осіб до злочинної події.

Окрім того, в науковій літературі існує думка про те, що за непокору свідка (потерпілого) постанові слідчого про освідчення необхідно встановити адміністративну відповідальність. При такому вирішенні питання примус не доводиться б до ступеня фізичного насильства над особою. Щоправда, адміністративне стягнення також є насильством, оскільки воно приводиться до виконання примусово. Однак воно не пов'язане з діями, які здаються потерпілому або свідку образливими і для уникнення яких він згоден бути підданим покаранню. Таку думку підтримують й інші вчені, зазначаючи, що такий захід – це вид психічного впливу на особу, яка освідчується, свого роду психічний примус. Окрім того, як бути слідчому, коли після накладення адміністративного стягнення свідок, потерпілий знову відмовиться від проведення цієї слідчої дії? Загроза адміністративного стягнення викликає страх, принижує людину, змушує діяти проти своєї волі, розглядається як насильство. У відповідь вона може викликати або пасивну поведінку людини, воля якої пригнічена, або активний опір [5, с. 74].

Висновок. Примусове освідчення за рішенням органу розслідування може бути застосовано до будь-яких учасників процесу. Постанова слідчого про освідчення, винесена відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, є обов'язковою для виконання усіма особами, в тому числі свідками і потерпілими. До того ж завдання слідчого – встановити істину, а свідки чи потерпілі не завжди зацікавлені у цьому, тому їх відмову добровільно пройти освідчення можна розуміти як приховану протидію [9, с. 32].

Примусове освідчення може бути застосовано за таких умов: якщо є достатні дані вважати, що на тілі певної особи є сліди кримінального правопорушення або інші ознаки; якщо їх вивчення та закріплення має незамінне доказове значення у кримінальному провадженні; якщо особа відмовилась бути освідченою добровільно; дії з примусового освідчення не повинні зашкодити здоров'ю особи, яка освідчується; під час провадження освідчення обов'язковою є присутність лікаря; примусове освідчення має проводитись за вмотивованою постановою слідчого і, як правило, з санкції прокурора, за винятком невідкладних випадків. Отже, освідчення є досить важливою й поширеною слідчою дією, тактичне забезпечення якої сьогодні потребує законодавчого врегулювання.

Бібліографічні посилання

1. Торбин Ю.Г. Тактика проведения освидетельствования: метод. рекомендации. М., 2001. 28 с.
2. Виницкий Л.В. Теория и практика освидетельствования на предварительном следствии: учебное пособие. Караганда, 1982. 34 с.
3. Труханова А.А. Проблемы допустимости доказательств в деятельности защитника // Следователь. 1997. № 1. С. 73.

4. Антонов И.А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 236 с.
5. Маринів В. Правові засади освідчування особи // Вісник прокуратури. 2003. № 12 (30). С. 71-76.
6. Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: навч. посібник. Херсон: Видавець Чуєв С.М., 2006. 72 с.
7. Михесенко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України. К., 1999. 536 с.
8. Пичкалева Г. Нравственный аспект принудительного освидетельствования потерпевших // Соц. законность. 1976. № 3. С. 63-66.
9. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: науково-практ. посібник. К.: Атіка, 2009. 64 с.
10. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1968. Т. 2.
11. Винницкий Л.В. О процессуальной сущности освидетельствования // Актуальные проблемы совершенствования производства следственных действий. Ташкент, 1982. С. 77-86.
12. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: автореф. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 1999. 19 с.

Надійшла до редакції 28.05.2018

Mrochko R.M., Chaplynskyu K.O. Problem questions of the use of forced examination of suspects, witnesses and victims. This scientific article is devoted to consideration of actual problems of carrying out of an examination. The author has analysed the opinions available in the legal literature about application of the compulsory methods at examination carrying out of suspects, witnesses and victims.

Forced examination can be applied under the following conditions: if there is sufficient data to believe that there are traces of a criminal offense or other signs on the body of a certain person; if their study and consolidation has an indispensable probative value in the criminal proceedings; if the person refused to be investigated voluntarily; the actions of compulsory education should not harm the health of the person being investigated; during the process of studying the presence of a physician is mandatory; compulsory education should be carried out on the basis of a reasoned decision of the investigator and, as a rule, with the approval of the prosecutor, except in urgent cases.

Keywords: examination, tactical supply, tactis, tactical methods, compulsion.

УДК 349.2

Настюк В.Я.

доктор юридических наук, профессор,
член-корреспондент Национальной
академии правовых наук Украины,
заслуженный деятель науки и техники Украины
(Национальный юридический
университет имени Ярослава Мудрого)

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ РЕЖИМЫ В СФЕРЕ ОБОРОТА НАРКОТИКОВ В СЕКТОРЕ БЕЗОПАСНОСТИ: ТИПОЛОГИЯ И ПРИЗНАКИ

Настюк В.Я. Адміністративно-правові режими в сфері обігу наркотиків в секторі безпеки: типологія та ознаки. Здійснено аналіз наукових підходів представників юридичної науки до розуміння адміністративно-правових режимів. Установлено авторську класифікацію та ознаки адміністративно-правових режимів у сфері обороту наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у секторі безпеки України. Сформульовано висновки та пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства щодо типології адміністративно-правових режимів щодо досліджуваних питань.

Ключові слова: адміністративно-правові режими; оборот наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; сектор безпеки; ознаки адміністрацій-трактивно-правових режимів у сфері обороту наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у секторі безпеки України; типологія адміністративно-правових режимів.